

Vol 4 Issue 1 July 2014

ISSN No :2231-5063

International Multidisciplinary
Research Journal

Golden Research
Thoughts

Chief Editor
Dr.Tukaram Narayan Shinde

Publisher
Mrs.Laxmi Ashok Yakkaldevi

Associate Editor
Dr.Rajani Dalvi

Honorary
Mr.Ashok Yakkaldevi

Welcome to GRT

RNI MAHMUL/2011/38595

ISSN No.2231-5063

Golden Research Thoughts Journal is a multidisciplinary research journal, published monthly in English, Hindi & Marathi Language. All research papers submitted to the journal will be double - blind peer reviewed referred by members of the editorial board. Readers will include investigator in universities, research institutes government and industry with research interest in the general subjects.

International Advisory Board

Flávio de São Pedro Filho Federal University of Rondonia, Brazil	Mohammad Hailat Dept. of Mathematical Sciences, University of South Carolina Aiken	Hasan Baktir English Language and Literature Department, Kayseri
Kamani Perera Regional Center For Strategic Studies, Sri Lanka	Abdullah Sabbagh Engineering Studies, Sydney	Ghayoor Abbas Chotana Dept of Chemistry, Lahore University of Management Sciences[PK]
Janaki Sinnasamy Librarian, University of Malaya	Ecaterina Patrascu Spiru Haret University, Bucharest	Anna Maria Constantinovici AL. I. Cuza University, Romania
Romona Mihaila Spiru Haret University, Romania	Loredana Bosca Spiru Haret University, Romania	Horia Patrascu Spiru Haret University, Bucharest,Romania
Delia Serbescu Spiru Haret University, Bucharest, Romania	Fabricio Moraes de Almeida Federal University of Rondonia, Brazil	Ilie Pinteau, Spiru Haret University, Romania
Anurag Misra DBS College, Kanpur	George - Calin SERITAN Faculty of Philosophy and Socio-Political Sciences AL. I. Cuza University, Iasi	Xiaohua Yang PhD, USA
Titus PopPhD, Partium Christian University, Oradea,Romania	More

Editorial Board

Pratap Vyamktrao Naikwade ASP College Devrukh,Ratnagiri,MS India	Iresh Swami Ex - VC. Solapur University, Solapur	Rajendra Shendge Director, B.C.U.D. Solapur University, Solapur
R. R. Patil Head Geology Department Solapur University,Solapur	N.S. Dhaygude Ex. Prin. Dayanand College, Solapur	R. R. Yaliker Director Managment Institute, Solapur
Rama Bhosale Prin. and Jt. Director Higher Education, Panvel	Narendra Kadu Jt. Director Higher Education, Pune	Umesh Rajderkar Head Humanities & Social Science YCMOU,Nashik
Salve R. N. Department of Sociology, Shivaji University,Kolhapur	K. M. Bhandarkar Praful Patel College of Education, Gondia	S. R. Pandya Head Education Dept. Mumbai University, Mumbai
Govind P. Shinde Bharati Vidyapeeth School of Distance Education Center, Navi Mumbai	Sonal Singh Vikram University, Ujjain	Alka Darshan Shrivastava Shaskiya Snatkottar Mahavidyalaya, Dhar
Chakane Sanjay Dnyaneshwar Arts, Science & Commerce College, Indapur, Pune	G. P. Patankar S. D. M. Degree College, Honavar, Karnataka	Rahul Shriram Sudke Devi Ahilya Vishwavidyalaya, Indore
Awadhesh Kumar Shirotriya Secretary,Play India Play,Meerut(U.P.)	Maj. S. Bakhtiar Choudhary Director,Hyderabad AP India.	S.KANNAN Annamalai University,TN
	S.Parvathi Devi Ph.D.-University of Allahabad	Satish Kumar Kalhotra Maulana Azad National Urdu University
	Sonal Singh, Vikram University, Ujjain	

Address:-Ashok Yakkaldevi 258/34, Raviwar Peth, Solapur - 413 005 Maharashtra, India
Cell : 9595 359 435, Ph No: 02172372010 Email: ayisrj@yahoo.in Website: www.aygrt.isrj.net

दलित कादंबरी – एक शोध

एकनाथ ढोणे

रा.ब. नारायणराव बोरावके महाविद्यालय, श्रीरामपूर

सारांश :-दुसऱ्या महायुद्धाच्या सुरुवातीला विश्राम बेडेकरांची 'रणांगण' ही कादंबरी प्रसिध्द झाली. 'रणांगण' च्या पाठीमागे मराठी कादंबरी जाईल असे वाटत होते. पण तसे घडले नाही. व्यक्तिनिष्ठ सुख दुःखाचे चित्रण करण्यात ती अधिक रंगली आणि अस्तित्वाचा शोध घेण्यामुळेच कादंबरी श्रेष्ठ होऊ शकते अशा विपरित समजुतीमुळे तिला विकासाची दिशा लाभली नाही. दिशाहिनतेचा, अर्थहिनतेचा प्रत्यय येत चाललेल्या जगात कादंबरीकार इतिहासकालात किंवा पुराणकालात आपले आदर्श शोधीत राहिले हा एक अर्थाने पलायनवादच. सामाजिक रूढिच्या तुरुंगात डांबल्या गेलेल्या समुहाचे दुःख व्यक्त करण्याची गरज पांढरपेशा मनाला कशी वाटणार? स्वातंत्र्यानंतर घडून आलेली विविध स्थित्यंतर वैज्ञानिक प्रगती, सामाजिक विषमता, आर्थिक दुरवस्था आणि धर्मविचार यांचे मराठी कादंबरीकाराला नीटसे आकलन झालेले नाही. याची साक्ष स्वातंत्र्य प्राप्तीनंतरची मराठी कादंबरी देवू शकेल.

प्रस्तावना :-

दलित कथा, दलित कविता लक्ष वेधून घेत पण दलितांची कादंबरी फारशी विचार करण्यासारखी नाही. 'सूड' (बाबुराव बागुल), 'हकीकत' व जटायु (केशव मेश्राम), 'फकिरा' (अण्णाभाऊ साठे), इ. अपवाद दलित लेखक आहेत असे वाटते इतर दलित लेखक फडके – खांडेकरांच्यासारखे लेखन करणारे वाटतात. वस्तुतः दलित साहित्याचे प्रेरणास्थान म्हणजे डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या व्यक्तिमत्त्वाचा शोध 'हरिभाऊ पगारे' यांनी आपल्या 'युगवर्तन' या कादंबरीत केला आहे. पण एखाद्या महापुरुषाच्या जीवनावर कादंबरी लिहिणे कठीण असते. शिक्षण व मानसन्मान मिळविलेला नोकरीचा, संपत्तीचा मोह न धरता संपूर्ण आयुष्य मुक्तिलढ्यात झोकून दिलेला हा महापुरुष केवढ्या प्रचंड वादळातून गेला असेल. पण ही कादंबरी वाचताना या महापुरुषाचे आकलन झाले नाही असेच ही कादंबरी वाचताना वाटते.

दलितांची कादंबरी समृद्ध करणारे प्रमुख लेखक म्हणजे अण्णाभाऊ साठे आणि शंकराव खरात, अण्णाभाऊंनी ज्या कादंबऱ्या लिहिल्या त्यात दलित जीवनात वेध घेण्याची दुष्टी कमी आहे असे वाटत असले तरी मात्र कादंबऱ्यातून ते दलित माणसाच्या व्यथा वेदना मांडताना दिसतात त्यांची फकिरा ही कादंबरी एका सत्य घटनेच्या आधारे लिहिली आहे. मी जेव्हा लिहितो तेव्हा ती माझी माणसे असतात. म्हणून मी सदैव सहानुभूतीने लिहिण्याचा प्रयत्न करतो. फकिरा हा उपेक्षितताला पण निर्भय होता. दुष्काळात शासन काहीच करत नाही. उलट दलितांवर होणारे अन्याय अत्याचार, उपासमार डोळे उघडे ठेवून पाहते. फकिरा बोलतो हे कुंभकर्णाच्या अवलादीचे सरकार आहे. त्याला आपण तलवारीनेचे उत्तर द्यायला हवेसांजिरबाच्या माळाला फकिराचा बाप कटून मेला. तेव्हापासून एक दिवस त्याला सुखाचा लाभला नाही. मग फकिरा जमातीच्या सुखासाठी लढता ता पराभूते तो. ही त्याची कथा म्हणजे अन्यायाविरुद्ध दिलेल्या लढ्याची कथा आहे. 'वैजयंता' या कादंबरीत ते यंता या तमासगिरांच्या मिलनाची कथा येते. 'वैर' या कादंबरीत जुन्या लिरिती दूर राव्या. नव्याप्रथा पुढे आणाव्यात आणि दोन घराणी, दोन गावे यांच्यातील पिढीजात वैराच्या हाण्यासांगाव्यात व णाभाऊंचा हेतू दिसतो. तर 'मास्तर' या कादंबरीत 1942 च्या स्वातंत्र्य लढ्यात देशभक्तीने भारावलेल्या मास्तराची कथा येते. 'अलगुज' 'चित्रा', 'रानगंगा', 'वारणेच्या खोऱ्यात', 'माकडीचा माळ', 'आघात', 'अग्निदिव्य', 'मयूरा', 'कुरुप', 'रानबोका', 'डोळेमोडित राधा' चाले इ. कादंबऱ्यांतून अण्णाभाऊंनी लोकप्रियता मिळविली. त्यांच्या कादंबरीने मराठी कादंबरी क्षेत्र अधिक संपन्न केले आहे. अण्णाभाऊंची लेखनशैली, वर्णनशैली, भाषाप्रभुत्वच शब्द सामर्थ्य, कल्पनाशक्ती इ. गोष्टी पाहिल्या की त्यांच्या प्रतिभाशक्तीचे सामर्थ्य दिसून येते. त्यांचे शब्द जीवनातून जगण्यातून धगधगत वर आलेले दिसतात. त्यामुळे मायमराठीला नवी शब्दसृष्टी बहाल केली आहे. शंकराव खरात कथाकार असले तरी कादंबरी वाङ्मय प्रकारात स्वतःचा फारसा ठसा उमटवता आला नाही. त्यांची 'हाटभट्टी' या कादंबरीत झोपडपट्टीचे ऑगळवाणे दर्शन, दादा मंडळींची अरेरावी, त्यांनी केलेली छेडाछेड, पोलिसांच्या धाडी, त्यांचे हप्ते, दादा मंडळींनी केलेल्या हाणामान्या या गोष्टींचे ते वर्णन करतात. तर 'मी मुक्ता! मी मुक्त' या कादंबरीत खरात अनाथश्रमात वाढलेल्या एका मुलाची कथा सांगतात. असा लहान जीव अनाथ व रस्त्यावर टाकलेल्या मुलाची कहाणी ते व्यक्त करतात. अर्थात या कादंबरीचा विषय चांगला असूनही ती निरस होते. कारण 'अनाथ' म्हणून वाढलेल्या मुलाच्या जीवनाचे नाट्य खरातांना गवसत नाही. या कादंबरीचा नायक आणि अनाथ अंजू यांच्या मिलनाने कादंबरीची अखेर होतेतर गावचा टिनोपाल गुरुजी या कादंबरीतील 'टिनोपाल गुरुजी' ही स्वातंत्र्यानंतरची खेड्याला

दिलेली देगणी आहे. शिक्षण हा एकेकारी धर्म होता मुलांच्या जीवनाला शिल्पकार होता पण या कादंबरीतील कावळे गुरुजी म्हणजे शिक्षण क्षेत्राला कलंक असलेली एक प्रवृत्ती आहे. एकूणच खरातांची शिक्षण क्षेत्रातील भ्रष्टाचाराचे दर्शन घडविले आहे. 'मसालेदार गेस्ट हाऊस' या कादंबरीत स्वातंत्र्यानंतरची देगणी आहे. कारण कुणीही बाई-बाटलीच्या संगतीत मस्त चैन करावी. एका शिक्षिकेला तुझी बदली करून देतो म्हणून ढोंगी पुढारी तिला घेऊन गेस्ट हाऊसमध्ये येतात. बायका फसतात आणि त्यांचे आयुष्य उद्ध्वस्त होते. या पाठीमागे खरातांची रंजकता दिसते पण त्या पाठीमागे त्यांचा सामाजिक जाणीव आहे असे वाटतेकेशव मेश्राम यांची हकीकत व जटायू या दोन कादंबऱ्या म्हणजे मराठी कादंबरीला महत्त्वाची देगणी आहे. त्यांच्या 'हकीकत' या कादंबरीमध्ये एक दलित नायकाच्या जीवनातील 8-10 वर्षांतल्या कालखंडातील अनुभव चित्रित होताना दिसतात. तर 'जटायू' ही त्यांची प्रतिक्रामक स्वरूपाची कादंबरी आहे. दुर्बलासाठी स्वतः रक्तभंडाळ होणारा रामायणातला जटायू हे सूत्र केशव मेश्राम यांनी योजले आहे. एकूणच दलितांच्या व्यथा साकारताना दिसतात. श्री. ना.ब. जाधव यांच्या 'डॉ. अंजना', 'अपर्णा', 'राजाभाऊ', 'दे दोन' या कादंबऱ्या आपणापुढे येतात. त्यांच्या कादंबरीची जडण-घडण मुख्य कथानकाला उपकथानकाची जोड देवून होताना दिसते. 'डॉ. अंजना' या कादंबरीत अंजनाच्या आत्मकथना बरोबर मंजिरीच्या विफल जीवनाची उपकथा आली आहे. तर मातंग समाजातील श्रीरंग व नंदा यांची शिक्षणामुळे उपेक्षित जगातून झालेली सुटका ही 'अपर्णा' या कादंबरीतून येते. तर उपेक्षित जगात एकटीच अडकून पडलेली मंगल 'दे दोन' या कादंबरीचा केंद्र बिंदू आहे. एकूणच त्यांच्या कादंबऱ्यांचा परामर्श घेतल्यावर त्यांच्या कादंबऱ्या दलित जीवनात खोलवर डोकावू शकल्या नाहीत. असे प्रामाणिकपणे नमूद करावसे वाटते ना.श. शेंडे यांनी 'काजळी रात्र', 'तांबडा दगड', 'विलासिनी', 'अन्धुजा' या त्यांच्या चार कादंबऱ्या, त्यामध्ये 'काजळी रात्र' या कादंबरीतून विषमता नष्ट व्हावी व समता राखली जावी, जातिभेद झुगारून दारिद्र्यात होरपळत असलेला समाज उन्नत व्हावा, ब्राम्हण, ब्राम्हणेतर व दलितांच्या उन्नतीचा आत्मा घडविला आहे. तर तांबडा दगडामध्ये आदिवासींचा उध्दार आहे. 'विलासिनी' या ध्येयवादी कादंबरीत भारतीय स्त्री किती उच्च व उदत्त असू शकते. 'अन्धुजा' मध्ये विश्वाच्या पर्यावरणात अव्यक्त रूपाने वास करणाऱ्या पवित्र मनोद्वयाची प्रबलशक्ती म्हणजे अन्धुजा होय. नामदेव व्हटकर हे 'अपराधी' व 'सोळशिणगार' ह्या कादंबऱ्या लिहून 'अपराधी' मधून अनाथ तरुणाची समाजात होणारी ससेहोलपट चित्रित करतात तर सोळशिणगार मधून उल्लेख करावा लागतो. तर हो. गो. बनसोडे यांच्या 'मुक्तीसंग्राम', 'उज्वला' 'आभाळा एवढी' या तीन कादंबऱ्या वाचकांसमोर आल्या आहेत. 'मुक्तीसंग्राम' यातून बाप्पा या नायकाचे लोकजागृतीचे कार्य व शांताराम व भारती यांचे प्रेम प्रकरणाची जोड या कादंबरीला मिळाली आहे. 'उज्वला' मधून साध्या सरळ जीवन जगणाऱ्या माणसाचे जीवन विश्वासघाताने कसे ढवळून निघते हे सांगितले आहे. तर ज्योतिराव फुले व सावित्रीबाई फुले यांचे जीवन कार्य हा 'आभाळा एवढी' या कादंबरीचा विषय आहे. वि. पवार यांची 'बलिदान' ही पहिली कादंबरी आपल्या पुढे येते. या कादंबरीचे कथानक 24 तासांच्या घडामोडीत गुंफले आहे. सुरुवात जगन च्या प्रेत यात्रेने करून, बापूचा, शेवटी या सगळ्या घडामोडीत कसा बळी पडतो म्हणजेच गटबाजीमुळे उद्ध्वस्त होणारे दलित जीवनाचे चित्र स्पष्ट करतात. तर सुधाकर गायकवाड यांची 'क्षुद्र' ही पहिली लघु कादंबरी. या कादंबरीचा नायक नागनाथ शुद्धत्वाचा डाग घेवून जीवनात वावरताना शुद्र आहे. म्हणून त्यांच्या बापाची झालेली निर्घुन हत्या एकूणच ब्राम्हण हत्या केल्यामुळे राजाच्या सैनिकांकडून उद्ध्वस्त झालेली त्यांच्या बांधवाची वस्ती यांचे जीवन चित्रण येवून जाते. बाबुराव बागुल यांची 'अघोरी' या कादंबरीमध्ये ग्रामीण जीवनाबरोबर मंत्र-तंत्र विद्येचा चमत्कार घडवून आणणारा अघोरीबाण व सगळ्या गावाच्या विरोधात असलेला पाटील यांचा संघ येतो. बाबुराव बागुल यांच्यापुढे यांच्यापुढे दलित जीवनाचा एवढा विस्तीर्णपट उभा असताना ते कादंबरीतून समर्थपणे मांडू शकले नाहीत, यांचे आश्चर्य वाटते. नामदेव ढसाळ यांनी 'हडकी हडोळा' ही कादंबरी लिहून पोटच्या मुलासारखा ज्याला जीव लावला तो धाकटा दीर मनबा रात्री अंधरूणावर आल्यावर त्याला बायजाने शिकविलेला धडा या कादंबरीचा केंद्रबिंदू आहे. अशोक व्हटकर यांची 'मेलेल पाणी' या कादंबरीमध्ये चांभारांना कातडी पुरवणाऱ्या ढोर जमाती संबंधी जीवन चित्रण येते. धरणाच्या तळाशी साचून राहणाऱ्या क्वमक जमत प्रमाणे समाजमनात साकाळलेले स्पृश्य अस्पृश्यतेचे आडमुठे विचार अनेकांची आयुष्य उद्ध्वस्त करावयास कारणीभूत ठरतात. याचे चित्रण येतेदलित कादंबरीकारांच्या कादंबऱ्यांचा परामर्श घेतल्यावर काही विशेष आपल्या समोर येतात. दलित साहित्यात दलित कविता व दलित कथा या प्रकारात मोठ्या प्रमाणात साहित्य निर्मिती झाली आहे. दलित साहित्यिकांनी भावना व विचार व्यक्त करण्यास हे जवळचे मार्ग अंगीकारलेले दिसतात. त्यामानाने कादंबरी हा साहित्यप्रकार लांबपल्ल्याचा असल्यामुळे दलित कविता व दलित कथा या साहित्य प्रकारांच्या मानाने दलित कादंबरी हा प्रकार बराच क्षीण वाटतो. दलित कादंबऱ्यांमध्ये सर्वाधिक कादंबऱ्या लिहिण्याचा मान अण्णाभाऊ साठे यांच्याकडे जातो. त्यानंतर शंकराव खरात, ना.रा. शेंडे, ना. ब. जाधव यांचा उल्लेख करावा लागेल

संदर्भ ग्रंथ

1. डॉ. फडके भालचंद्र, 'दलित साहित्य वेदना व विद्रोह' .
2. डॉ. मनोहर यशवंत, 'दलित साहित्य सिध्दांत व स्वरूप'.
3. डांगळे अर्जुन, 'दलित साहित्य एकचिंतन' .
4. निंबाळकर वा.म., 'दलित साहित्य स्वरूप व भूमिका'
5. बागुल बाबुराव, 'दलित साहित्य एक क्रांती', .
6. डॉ. मांडे प्रभाकर, 'दलित साहित्याचे निराळेपण', .
7. खरात शंकराव, 'दलित वाङ्मय प्रेरणा व प्रवृत्ती', .
8. चिटणीस. म. भि., 'दलित साहित्य एक अभ्यास',

Publish Research Article International Level Multidisciplinary Research Journal For All Subjects

Dear Sir/Mam,

We invite unpublished Research Paper, Summary of Research Project, Theses, Books and Book Review for publication, you will be pleased to know that our journals are

Associated and Indexed, India

- * International Scientific Journal Consortium
- * OPEN J-GATE

Associated and Indexed, USA

- EBSCO
- Index Copernicus
- Publication Index
- Academic Journal Database
- Contemporary Research Index
- Academic Paper Database
- Digital Journals Database
- Current Index to Scholarly Journals
- Elite Scientific Journal Archive
- Directory Of Academic Resources
- Scholar Journal Index
- Recent Science Index
- Scientific Resources Database
- Directory Of Research Journal Indexing

Golden Research Thoughts
258/34 Raviwar Peth Solapur-413005, Maharashtra
Contact-9595359435
E-Mail-ayisrj@yahoo.in/ayisrj2011@gmail.com
Website : www.aygrt.isrj.net